

AZ „ÚJ TÖRTÉNETÍRÁS” JELENSÉGE

New history vagyis „új történet” – mind sűrűbben találkozni e címkével az utóbbi évek nemzetközi tudományosságában. A magát új történetiként azonosító vagy mások által így számon tartott történetírói törekvések igen tág tematikai keretek között mozognak. Hobsbawm az 1970-es évek elején még csupán hat olyan témát, kérdéskomplexumot sorolt fel, amelyet az általa egyébként társadalomtörténettel azonosított „új történet” a hatalmába kerített: a történeti demográfiát, a várostörténetet, a struktúrakutatást, a mentalitástörténetet, a nagy társadalmi átalakulások (iparosodás, modernizáció), ill. a társadalmi mozgalmak (a kollektív erőszak) vizsgálatát. A lista mára tovább bővült, mindenekelőtt a család története (family history), a kvantitatív politikatörténet és a psychohistory mutatott fel az utóbbi másfél évtizedben nagy eredményeket. És természetesen a sorban első hely illeti meg az ökonometrikus gazdaságtörténetet, vagy szűkebben vett kliometriát, amely az egész folyamatban az úttörő szerepét játszotta.

De mi az a többször az „új” jelzővel kifejezett közös elem, ami a szűkebb tárgyukban eltérő témák történetírói irányzatokat egymással rokonítja. Legáltalánosabban az „új történetírás” definíciós ismérveit az alábbiakban összegezhetnénk.

1. Az ide sorolható munkák anyagukat nem narratív módon, hanem *analitikusan* közelítik meg.

2. Problémafölvetéseinek középpontjába az emberi lét anyagi alapjait feltételei, elsősorban a demográfiai, a földrajzi, az ökológiai és a gazdasági struktúrák kerülnek; további sajátos vonása a társadalomtörténeti tematika, melynek keretében a nemzet szintje alatti integrációs-intézményes formák (a családtól a templomig, a munkahelytől a kocsmáig), valamint a társadalmi folyamatok és mozgalmak (földrajzi-szociális mobilitás, a státusz, a pozíció és a hatalom, a politikai mobilizáció) vizsgálatára helyeződik a súly. Végül megjelenik egy új típusú kulturális társadalomtörténeti nézőpont igénye, amely a népi, a nem legitim (gyakorta artikulálatlan) világkép és szokásrend, szélesebben pedig az értékek, a szimbólumok, viselkedési rituálék kutatását ambicionálja.

3. Ezen irányzatok majd mindegyike hangsúlyozottan *populista* be-

állítottságú, értve ezen azt, hogy figyelmük zömmel a tömegekre, a politikai hatalom sáncain kívüliekre (a parasztságra, a munkásságra, a nőkre, a marginális csoportokra), egyszerűen a közemberekre irányul.

4. Az „új történet” leggyakrabban említett sajátossága *inter- vagy multidiszciplinaritása*, ami azt jelöli, hogy a kutatók koncepció, módszer és a technikai eljárások végett bátran merítenek a társadalomtudományokból, főként a közgazdaságtanból, a szociológiából, a pszichológiából és szociálpszichológiából, illetve a matematikai statisztikából.

5. E kutatási stílus szintén gyakori velejárója a *kvantifikáció* valamilyen formájának és szintjének a gyakori használata, a kérdések számszerű vizsgálatának a kidomborítása.

6. Végül nem lenne teljes a kép, ha elfelejtkeznénk arról, hogy az analitikus hangvételű, gyakorta kvantifikáló, de mindenesetre a formalizálási eljárásokat bőven alkalmazó, többnyire tömegjelenségeket kutató, nemegyszer új forrásanyagot megmozgató „új történeti”-ként aposztrofált történetírás egyik módszertani talpköve az *összehasonlítás*.

A nagyon is vázlatosan és sommásan jellemzett „új történetírás” jelensége ugyanakkor eredendően *nemzetközi fejlemény*. Jóllehet színre léptét határozottan Franciaországhoz, a két háború közti, majd a háború utáni *Annales* folyóirat erjesztő hatásához köthetjük, számos újabb törekvését pedig kifejezetten az Egyesült Államok történetírásán belüli fejleményekből vezethetjük le, mindez a legkevesbé sem csökkenti a historiográfiai tendencia valódi nemzetközi jellegét. Kedvezően hat ebbe az irányba az is, hogy az összehasonlító perspektíva ambicionált érvényesítése szinte kikényszeríti a különböző országokban elszigetelten folyó, ám mind témájukban, mind elméleti és módszertani eszköztárukban egy sínen haladó kutatások egymásközti intenzív párbeszédét. Paradox fejlemény, de a tapasztalat szerint mind gyakoribb, hogy könnyebben ért szót két más-más országbeli „új történész”, mint egy „új történész” saját országának bármely „tradicionális” történészével.

Alábbi cikkválogatásunk három markáns történész egyéni értelmezésén át nyújt betekintést az „új történet” korántsem homogén világába. Közülük a legextrémebb nézettel a neves amerikai ökonometrikus történész, Robert W. Fogel lép fel, aki a kliometria néven ismert irányzatot tekinti az „új történet” kizárólagos képviselőjének.

Fogel töretlen optimizmusát ellenpontozza a brit Zeldin parttalan szkepszise, melynek gyakorlati gyümölcse az ún. *pointillista* történeti ábrázolás. Ez a Franciaország 1848–1945 közötti történetét tárgyaló több-

kötetes, sajátosan Zeldin-i műben gyakorlattá érő történelmi látásmód, melynek szemléleti alapjairól az itt közölt írás ad számot, a legkevésbé sem pozitívista (mint pl. a kliometria), de hagyományos értelemben sem igazán történelmi.

Fogel és Zeldin nem kevés empátiával kifejtett elképzelései, melyeket konkrét történelmi munkák hitelesítenek, közülük számos épp a szerzők tolla alól kerülve ki, jól kiegészülnek a problémakört hűvösebben elemző Kocka-írással. A fiatalabb és újító nyugatnémet történelmszemlélet egyik legjelesebbje által képviselt historiográfiai törekvés arra példa, hogy miként egyeztethető össze az angolszász szcientizmus a hagyományos német elméletiséggel.

Nem célom, hogy e rövid bevezetőben részletesen elemezzem a három írást és azt a szerteágazó kérdéskomplexumot, amely közös tárgyuk. Hadd utaljak csupán arra, hogy az „új történetírás” eme apológiai milyen nagy súlyt helyeznek a tudománytörténelmi előzmények, az előtörténet bemutatására. De nemcsak a pozitív hagyományok, hanem az ellenhagyományok, pl. a német historicizmus is úgy kerülnek bemutatásra, mint amelyek megelőlegezték vagy reakció módjára egyszerűen csak kikényszerítették az újító erőfeszítéseket. Mindennek alapvető eszmei igazoló szerepe van az „új történet” létjogosultsága szempontjából.

Másodikként említeném, hogy érdemes külön figyelni, ahogy a szerzők e történetírás elméleti orientáltságát megfogalmazzák. Döntő kérdésről van szó, hiszen az „új történetírás” igazi megkülönböztető jegye az *explicit elméleti előfeltevések* vizsgálati kiindulópontként tételezése. De honnan származzanak az elméleti posztulátumok, meddig mehet el a történész az elméleti eklekticizmusban (amely – tegyük hozzá – itt egészen normális és természetes gyakorlat), s milyen szintű általánosítások tölthetik be ezt a szerepet – olyan kérdések ezek, amelyek körül sok vita dúlt a közelmúltban.

Végül ki kell emelni az „új történet” erősen technicista, módszertani irányultságát, ami azzal kapcsolatos, hogy ez a fajta történelmi megközelítés azoknak a megállapításoknak ad igazán hitelt, amelyeket *formalizált eljárások és gondolatmenetek* támasztanak alá. A formalizálás, mint általános ismérv, legtöbbször a *mérés* kiterjesztésében, a kvantifikálás, a múltbéli jelenségek számszerűsítése formájában ölt testet, de a mentalitás-történet újabb irányzatai (ld. a történelmi-antropológiát) a kvalitatív modellek alkotásával és alkalmazásával kitágítják a történelmi formalizálás eddigi határait.

Az „új történet” tudományközi helyzete veti föl a kérdést, hogy történetírásról van-e még szó esetükben vagy már történeti módszerrel dolgozó társadalomtudományokká vált szakágazatoknak tekintendők. Anélkül, hogy e kérdésbe valamennyire is belemélyednénk, meg kell állapítani: sem egyikről, sem a másiktól nem beszélhetünk. Az „új történet” nem pusztán részdiszciplína akár a történetíráson, akár a megfelelő társadalomtudományokon *belül*. A kliometrikus történetírás egyes irányzatai (elsősorban a retrospektív kvantitatív történet) ugyan a társadalomtudományokon belüli fejlemények (pl. a közgazdaságtané), míg a pusztán csak a kutatási eszköztárt modernizáló historikus törekvések pedig a történetírás keretén belül találják meg a helyüket. Nehezebb a dolgunk az ún. „társadalom-tudományos”, a social-scientific típusú megközelítésekkel, amelyek nem mutatnak belső koherenciát sem a történetírás, sem az egyes társadalomtudományok szempontjából. Úgy vélem, ebben az esetben új diszciplínával van dolgunk, amely mondjuk a „társadalomtudományos irányultságú társadalomtörténet” és a „történelmi irányultságú szociológia” fokozatos összeolvadásából alakul ki.

Az „új történetírás” nyomán fölmerülő fogalmi és gyakorlati kérdések további és mélyebb megismerése, a velük történő megismerkedés érdekében a továbbiakban az idézett szerzők alább következő írásaihoz invitáljuk a tisztelt olvasót. Válogatásunkhoz csupán annyi megjegyzést fűznénk: Zeldin és Kocka írásait teljes terjedelmükben adjuk közre; Fogel eredetileg is hosszabb tanulmányát kivonatossan közöljük, az elhagyott részek többségéről — zárójelek között — rövid összefoglalásokban igyekszünk beszámolni. A tanulmány érdemi részei azonban csonkítás nélkül hozzáférhetőek a magyar fordításban is. Jelentősebb viszont a jegyzetanyagot ért veszteség, az eredeti teljes szöveg számos terjedelmes referáló jegyzetétől eleve el kellett tekintenünk, de a szövegkihagyásoknak is számos jegyzet vált az áldozatává.